

6. Черняк О. І. Методика визначення зовнішньоекономічної безпеки України / О. І. Черняк, А. В. Ставицький // Экономическая безопасность, разведка и контрразведка. – 2002. – № 1. – С. 3–7.

7. Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

8. Основи економічної безпеки (держава, регіон, підприємство, особа) / [під ред. Є. А. Олійникова]. – М.: ЗАТ “Бізнес-школа “Інтел-Синтез”, 1997. – С. 153–157.

9. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько; Рада національної безпеки і оборони України, Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 1997. – 143 с.

10. Славін Г. Б. Енергетична безпека: терміни і гасла / Г. Б. Славін, М. Б. Чельцов / [за ред. М. І. Воропая] / ІСЕМ. Препр. № 4. – Іркутськ, 1999. – 239 с.

11. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. www.bank.gov.ua.

13. Барановський О. І. Фінансова безпека / Барановський О. І. / НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

УДК 334.012.82:330.341.1

П. М. Кутчак

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті обґрунтовано, що входження України в глобальні та інтеграційні процеси, крім нових можливостей, несе в собі нові ризики і загрози, що зумовлює необхідність усебічного врахування при формуванні національної стратегії розвитку закономірностей глобального розвитку, оцінки власних можливостей і реального стану господарського комплексу країни та його окремих галузей задля адекватного та своєчасного реагування на виклики глобалізації. Відмічено, що високі конкурентні позиції окремих галузей, а саме харчової промисловості, на міжнародному ринку можуть бути локомотивами національної конкурентоспроможності.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, національне господарство.

В статье обосновано, что вхождение Украины в глобальные и интеграционные процессы, кроме новых возможностей, несет в себе новые риски и угрозы, которые определяют необходимость всестороннего учета при формировании национальной стратегии развития закономерностей глобального развития, оценки собственных возможностей и реального состояния хозяйственного комплекса страны и его отдельных областей для адекватного и своевременного реагирования на вызовы глобализации. Отмечено, что высокие конкурентные позиции отдельных областей, а именно пищевой промышленности, на международном рынке могут быть локомотивами национальной конкурентоспособности.

© П. М. Кутчак, 2009

Ключевые слова: глобализация, интеграция, национальное хозяйство.

In article justified that the occurrence of Ukraine in to the global and integration processes, except new opportunities, carries new risks and threats, which prejudices the need to take fully into account when generating national strategy development patterns of global development, evaluation capacity and the real state of the economic complex of the country and its separate areas for adequate and timely response to the challenges of globalization. Noted that high competitive position of individual areas, namely food industry, in the international market can be the engines of national competitiveness.

Keywords: globalization, integration, national economy.

В останню чверть ХХ століття світова економіка перейшла на новий етап свого розвитку, який характеризується активізацією процесів глобалізації в усіх сферах економіки шляхом транскордонного руху фінансових ресурсів на основі використання новітніх технологій та охоплення все більшої кількості країн і встановлення якісно нових економічних зв'язків. Колектив авторів монографії “Глобалізація і продовольство” зазначає, що “на зламі ХХ–ХХІ століть світове співтовариство переходить до нової ери глобалізації розвитку”, а “світовий досвід другої половини ХХ століття показує, що ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти певною мірою об'єктивних законів глобалізації розвитку” [1, с. 19].

Сутність змін економічних відносин полягає в переорієнтації з відносної замкнутості на відкритість економіки і лібералізацію всіх форм господарської діяльності з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків, стабілізації товарної структури зовнішньої торгівлі, включення національної економіки в систему світового господарства, оскільки в контексті сучасних світових економічних тенденцій відстоювання власних інтересів можливе лише на засадах членства у впливових міжнародних організаціях або інтеграційних об'єднаннях.

Характеризуючи закономірності сучасного світового економічного розвитку, науковці широко використовують такі поняття, як глобалізація, інтернаціоналізація та економічна інтеграція. Вони пов'язані з подоланням просторових бар'єрів, посиленням тенденцій до відкритості національних економік і ринків, розвитком сталих економічних зв'язків між країнами на основі міжнародного розподілу праці, виходу відтворення за межі національного господарства, зростаючим впливом міжнародних корпорацій, світової телекомунікаційної системи, яка сприяє організації виробництва у віддалених один від одного регіонах, здатна передавати величезну кількість інформації та опосередковувати управління міжнародними торговельними і фінансовими ринками. В наукових дослідженнях розвитку галузей національного господарства в новітніх умовах учені зазвичай спираються на ці спільні ознаки і не роблять чіткого розмежування наведених понять. Тому ми вважаємо за доцільне вивчити сутність означених категорій і виявити вплив глобалізаційних процесів на розвиток національного господарства та харчової промисловості зокрема.

Організація Об'єднаних Націй розглядає глобалізацію як процес формування загальносвітових принципів життєпорядкування внаслідок стрімкого розвитку транснаціонального фінансово-інформаційного простору на основі новітніх високих

технологій. Наводимо схематичне зображення основних тенденцій глобалізації за визначенням ООН, а також узагальнені їхні ознаки, тенденції, чинники та наслідки (рис.).

Російський дослідник Ю. В. Яковець у монографії “Глобалізація і взаємозв’язок цивілізацій”, присвяченій розкриттю сутності, причин, суперечностей та наслідків глобалізації, акцентує увагу на тому, що *інтеграційні* процеси в світовій економіці досягнули такого рівня і тісноти зв’язку між національними економіками, що правильно говорити про глобальну економіку як пріоритетний феномен, що має свої власні закономірності, тенденції, механізми функціонування і розвитку [2, с. 10].

Відомий дослідник у галузі глобалістики, геополітики та геоекономіки О. Г. Білорус ідентифікує глобалізацію як завершену економічну мегасистему світового масштабу, в основі якої лежить нова система і структура продуктивних сил, нова висока глобальна комунікаційна технологія, глобальна валютно-фінансова система, глобальна власність ТНК, специфічні економічні відносини та особливо – глобальна організація виробництва й праці [3].

А. С. Філіпенко в новітній праці “Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність” [4] прояви глобалізації вбачає у збільшенні обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізації і дерегуляції руху капіталу, диверсифікації світових фінансових ринків, ринків технологій, зростанні ролі транснаціональних корпорацій, посиленні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту, широкому застосуванні інформаційних технологій в економічному розвитку. Також він звертає увагу на суперечливий, діалектичний характер процесів взаємодії, зближення, співробітництва в умовах глобалізації, що полягає, з одного боку, в дедалі більшій *інтернаціоналізації* світового господарства, відкритості національних економік, поглибленні міжнародного поділу та кооперації праці, а з іншого – у прагненні економічної незалежності, зміцнення національних господарств окремих країн.

Переважає більшість дослідників глобалізації звертає увагу на наявність як позитивних так, і негативних аспектів цього процесу, оскільки глобалізація сприяє посиленню тенденцій до централізації та уніфікації світової економіки, а також зустрічає опір національних економік через нерівномірність розподілу тих переваг, які вона надає, на користь економічно розвинених країн.

О. М. Могильний стверджує, що частина західних дослідників застерігає людство стосовно того, що глобалізація все більше розмиває національні кордони і робить структурно неможливим для окремих націй підтримувати незалежні або навіть автономні економіки, форми правління і соціальні структури. Тому нові громадські рухи виступають проти глобальних порядків, які запроваджуються Світовим банком (СБ), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовою організацією торгівлі (СОТ), іншими фінансовими, економічними й торговими інститутами. Паралельно триває пошук альтернативних концепцій розвитку людства в ХХІ ст. під гаслом “глобалізації знизу і з людським обличчям”. До таких можна віднести й ідею створення нового відкритого світового співтовариства, яке сприятиме стабілізації системи світової економіки, а також зміцнюватиме і підтримуватиме універсальні людські цінності [5, с. 78–79].

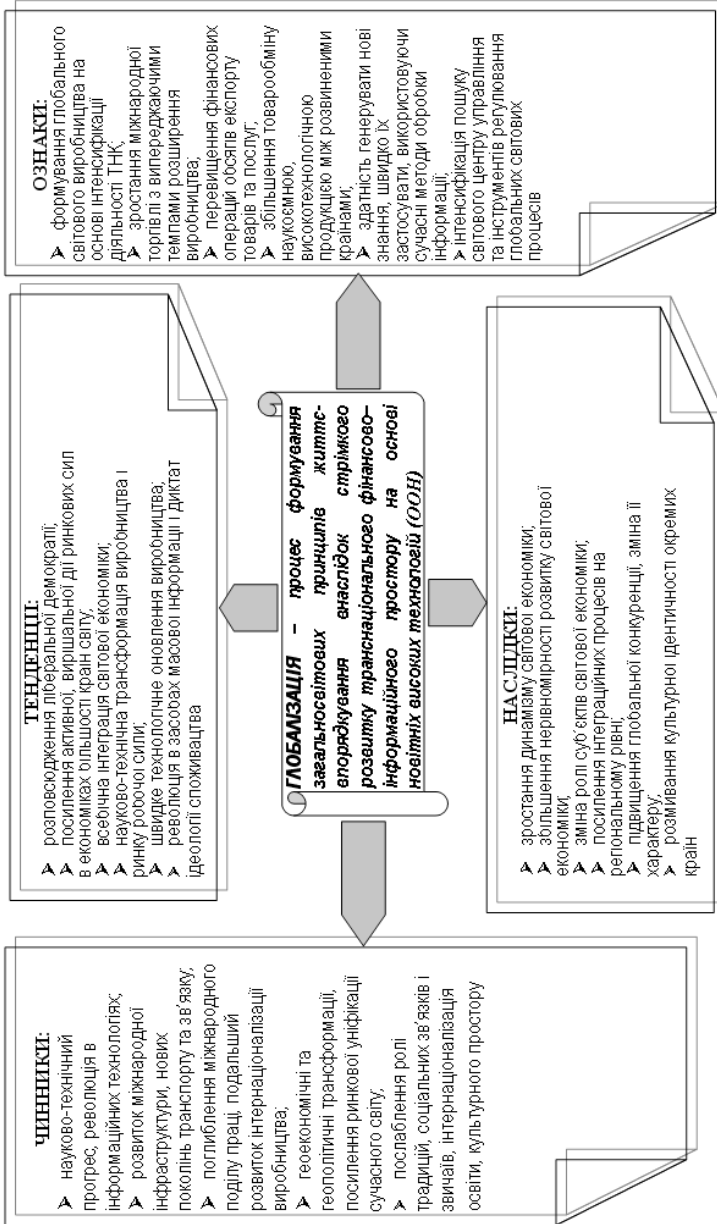

Рисунок. Сутність, чинники, ознаки, тенденції та наслідки глобалізації

Академік Ю. М. Пахомов вказує, що наслідки глобалізації є не стільки прямими, скільки опосередкованими, які переважно реалізуються через перетікання доходів між країнами на ґрунті нееквівалентного обміну, посиленого глобалізацією в багато разів. Він звертає увагу на прихованість процесу цього перетікання і вбачає саме в цьому підступність глобалізації. Учений, зокрема, зазначає, що країна може мати високі темпи економічного зростання, але при цьому виснажуватися, втрачати доходи і, зрештою, відставати від економік, що розвиваються, на основі знижених темпів зростання. При цьому він попереджає: може статися так, що держава, заколисана темпами піднесення, про небезпечне відставання дізнається надто пізно, коли адекватні відгуки на виклики глобалізації вже неможливі. До таких країн-донорів, які своїми вартісними потоками підживлюють економіки технологічно успішних країн держав, він відносить і Україну [6].

О. Г. Білорус пропонує розглядати глобалізацію з двох позицій: як природне об'єктивне явище та як силовий насильницький процес, що здійснюється в інтересах т. зв. глобалізаторів. Водночас неупорядкована, неконтрольована глобалізація створює загрози і для останніх. Він доводить, що “глобальна економіка дестабілізується і через ажіотажну експансію спекулятивного глобального капіталу, що швидко захоплює пануючі позиції. Прагнучи до глобальних вигод і спекулятивного самозростання, глобальний капітал породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіку слабких держав і дестабілюють фінансові ринки навіть сильних держав” [7, с. 4]. Крім того, глобалізація і панування глобальних корпорацій призводить до незворотної деформації двох основних механізмів ринку. *По-перше*, змінюється характер головної рушійної сили прогресу капіталістичної економіки – ринкової конкуренції. Глобальна конкуренція спричинює глобальну монополізацію економіки і позбавляє шансів на змагальність не тільки окремих товаровиробників, а й цілі країни. Чимало з них під ударами глобальної монополізації виробництва втрачають можливість досягнення рівня міжнародної конкурентоспроможності й перетворюються на безнадійні країни. *По-друге*, глобалізація остаточно знищує вільний ринок. Вихід на нього нових неглобальних країн у край ускладнений або закритий. Відбувається метаморфоза таких регулюючих інститутів, як попит і пропозиція. Глобальні монополії відмовляються задовольняти потреби людей, самостійно формуючи глобальний попит і пропозицію [7, с. 4].

В. П. Клочко стверджує, що негативні наслідки глобалізації – це результат сучасного бурхливого розвитку і невідповідності суспільства до її регулювання. Обумовлена ринковими силами, сама по собі вона не забезпечує ні справедливості, ні соціального прогресу, ні подолання нерівності і вимагає великої відповідальності як національних урядів, так і міжнародних інститутів з відвернення негативних наслідків [2, с. 53].

У вже згадуваній нами праці академіка РАЕН Ю. В. Яковця [2] критикується популярна на Заході, насамперед США, теорія однополюсної глобалізації та обґрунтовується альтернативний варіант глобалізації, в основу якого покладена концепція партнерства локальних цивілізацій в усіх сферах їх економічної та соціокультурної діяльності.

Стосовно змісту категорій *інтернаціоналізація* та *інтеграція*, які використовуються при характеристиці глобалізаційних процесів (що видно з наведених

вище посилань), варто зазначити, що одні дослідники розглядають їх як стадії єдиного процесу, інші – як два протилежні процеси. Разом з тим, як правило, *глобалізацію* пов'язують з підривом національного суверенітету, тоді як *інтернаціоналізацію* – з широким залученням до міжнародних операцій і взаємопроникнення національних економік, що не зачіпає державного суверенітету.

Так, А. С. Дайнеко надає поняттю *інтернаціоналізації* більш широкого, ніж *глобалізація* змісту. "...Глобалізація економіки, – означає він, – являє собою більш високий рівень розвитку інтернаціоналізації господарського життя, важливими складовими і кількісним відображенням якого є як зовнішня торгівля, так і іноземні інвестиції" [8, с. 375].

Н. О. Косолапов, навпаки, розглядає *інтернаціоналізацію* як початковий етап глобалізації, надаючи тим самим більш широкого змісту останній категорії. На його думку, "...інтернаціоналізація припускає вихід чогось раніше суто внутрішнього за початкові рамки; чи ж об'єднання дій декількох суб'єктів світової економіки, політики навколо загальних завдань, цілей, виду діяльності. Вона у принципі універсальна за кількістю охоплених об'єктів і просторів, хоча не обов'язково залучає всіх або майже всіх учасників міжнародного життя... Інтернаціоналізація – історико-еволюційна підготовка глобалізації, прямий і безпосередній попередник останньої, яка не могла б виникнути, якби їй не передували масштабні, довготривалі, всеосяжні процеси інтернаціоналізації" [9, с. 69–73].

З погляду С. В. Чугрова, *інтернаціоналізація* і *глобалізація* – це два протилежні поняття, так би мовити, антитези. Він розуміє інтернаціоналізацію як поступове взаємопроникнення технологічних і культурних стандартів, що не зачіпають державного суверенітету. Національні кордони перетворюються на мовби напівпрозорі перегородки. Натомість *глобалізація* принципово відрізняється від *інтернаціоналізації* тим, що починають руйнуватися національні кордони, підриваються основи національного суверенітету, закладається фундамент якоїсь нової, глобальної спільності. Країни, що розвиваються в полі *інтернаціоналізації* і *глобалізації*, перебувають неначе в різних площинах [10, с. 20].

Щодо економічної *інтеграції*, тут також існує велика кількість дефініцій. У довідникових виданнях міжнародну економічну інтеграцію зазвичай визначають як якісно новий етап розвитку і форму прояву *інтернаціоналізації* господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспособлення, переплетіння всіх структур національних господарств, стирання відмінностей між економічними суб'єктами – представниками різних держав [8]. Тобто таке її тлумачення дуже наближене до окремих визначень *глобалізації*, зокрема А. С. Дайнеки.

Аналіз наукових праць показав, що у більшості випадках відмінною ознакою *інтеграції* відмічають відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік, або ж певній стихійності *глобалізаційних* процесів протиставлять упорядкованість чи договірні засади процесів *інтеграції*.

Так, наприклад, О. О. Беляєв та А. С. Бебело розглядають *інтеграцію* як комплексний процес добровільної взаємодії, зближення і переплетіння національних економік суверенних країн. Вони зазначають, що "...інтеграція є широким міждержавним об'єднанням, яке функціонує згідно зі спеціальними угодами і має певну організаційну структуру. У рамках такого об'єднання на території країн-

учасниць розгортаються визначені види господарської діяльності на особливих пільгових умовах порівняно з іншими країнами” [11, с. 51].

Сторонянська І. З. та Шульц С. Л. пропонують розглядати *інтеграцію* як “... переплетення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів різних суб’єктів господарювання, розділених в просторі, перетворення їх у цілісний господарський механізм”, яке призводить до глибоких структурних змін усередині економічних систем, а також до виникнення структур, що координують і регулюють інтеграційні процеси [12, с. 11]. Вони також пропонують розрізняти інтеграцію насильницького і природного характеру. Військово-політичний шлях об’єднання на макрорівні або поглинання підприємств у ході їх фіктивного банкрутства на мікрорівні є прикладами насильницького характеру інтеграції. Натомість природна інтеграція базується на властивості економічних систем вступати тільки у взаємовигідні взаємодії. Прикладом природної інтеграції на мікрорівні є створення інтегрованих бізнес-груп з метою отримання додаткового потенціалу для розвитку всіх компаній-учасниць, а на макрорівні – створення Європейського Союзу, що базувалося на принципі “виграють усі” [12, с. 12].

З усього наведеного вище, на наш погляд, можна зробити висновок, що попри певні суперечності в тлумаченні сутності категорій *глобалізації*, *інтернаціоналізації* та *інтеграції* – це різні, але все ж таки тісно пов’язані між собою аспекти єдиного процесу, який характеризує особливості сучасного етапу розвитку продуктивних сил.

Що стосується тлумачення поняття *інтеграція*, ми вважаємо за доцільне зупинитись на тому методологічному підході, який розглядає інтеграцію як процес, що базується на взаємному пристосуванні і пошуку шляхів взаємовигідної взаємодії, оскільки саме на цих засадах, на наш погляд, має базуватись входження України в світовий економічний простір та визначатись стратегічні орієнтири розвитку національного господарства і його окремих галузей.

Сьогодні Україна є членом більш ніж сорока міжурядових і неурядових міжнародних організацій. За роки незалежності її прийнято до складу таких міжнародних організацій, як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Україна стала повноправною учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), підписала документи про співробітництво та партнерство з Європейським Союзом (ЄС), НАТО, Західноєвропейським Союзом (ЗЄС), стала повноправним членом такої впливової міжнародної регіональної інституції, як Рада Європи (РЄ), 2003 року вступила до міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), а у травні 2008 року – Світової організації торгівлі (СОТ).

Про зв’язок національної економіки із сучасними глобальними процесами свідчать наведені дані (табл.).

Рейтингові оцінки масштабу інтеграції окремих країн у світовий простір наведено за двома найбільш відомими системами. Перша – **KOF** є розробкою швейцарського Інституту дослідження бізнесу (Konjunkturforschungsstelle der ETH Zurich). За системою **KOF** індекс глобалізації визначається трьома вимірами: економічним, соціальним та політичним і обчислюється як сума цих складових із відповідними ваговими коефіцієнтами, розраховують його для 123 країн світу. Друга система – **CEIP** застосовується Міжнародною організацією Carnegie Endowment for

Рейтинги країн світу за показниками рівня глобалізації*

Країна	Рейтинг за індексом глобалізації		Рейтинг за складовими індексу глобалізації					
	KOF	SEIP	економічний		соціальний		політичний	
			KOF	SEIP	KOF	SEIP	KOF	SEIP
США	1	4	28	52	1	20	1	31
Швеція	2	8	12	14	4	13	5	19
Канада	3	6	18	25	2	17	8	14
Великобританія	4	12	27	32	12	16	2	10
Люксембург	5	-	1	-	14	-	102	-
Австрія	6	9	10	13	13	14	12	7
Франція	7	18	17	28	22	21	3	6
Австралія	8	13	38	35	3	19	36	25
Швейцарія	9	3	7	12	9	6	33	23
Гонконг, КНР	10	-	2	-	6	-	123	-
Ірландія	11	2	3	3	23	10	24	18
Сінгапур	12	1	5	1	7	12	65	30
Нова Зеландія	13	11	13	33	5	16	59	20
Фінляндія	14	10	8	20	11	15	34	9
Японія	15	28	44	57	8	29	27	15
Бельгія	16	-	6	-	32	-	7	23
Нідерланди	17	5	4	6	18	14	44	8
Данія	18	7	30	29	15	9	15	16
Норвегія	19	14	20	31	10	18	30	17
Німеччина	20	21	35	42	20	23	10	13
Росія	39	52	91	43	67	42	4	29
Україна	64	39	82	18	66	38	38	34

*Складено за даними: [13, с. 3].

International Peace. Індекс глобалізації визначається чотирма вимірами: економічним, персональним, технологічним та політичним і обчислюється як сума вказаних складових із рівними ваговими коефіцієнтами. Його обраховують для 62 країн світу [13].

Як видно, за індексом глобалізації **KOF** Україна посідає середні позиції серед держав, для яких ці показники розраховувались, а за економічною складовою індексу глобалізації **SEIP** вона входить до двадцятки найбільш глобалізованих країн світу.

Найбільш активно інтеграція України в світогосподарську систему почала розвиватись у XXI столітті. І це є цілком зрозумілим і виправданим, оскільки, як справедливо зазначає О. Г. Білорус, “шлях України в глобальний простір є неминучим і безальтернативним. Суверенна держава такого масштабу, місця і геостратегічної ролі не може залишатися в самоізоляції, оскільки це означало б не захищеність, а консервацію відсталості, низької міжнародної конкурентоспроможності і навіть співвідносну деградацію” [7, с. 4].

Водночас входження України в глобальні та інтеграційні процеси, крім нових можливостей, несе в собі нові ризики і загрози, що зумовлює необхідність усебічного врахування при формуванні національної стратегії розвитку закономірностей

глобального розвитку, оцінки власних можливостей і реального стану господарського комплексу країни та його окремих галузей задля адекватного та своєчасного реагування на виклики глобалізації.

В цьому контексті вважаємо за доцільне наголосити на необхідності обов'язкового поєднання або доповнювання дослідженні впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів таким дослідженням на рівні окремих галузей національного господарства, оскільки, з одного боку, сильні конкурентні позиції країни здатні сприяти розвитку відстаючим галузям, з іншого – високі конкурентні позиції окремих галузей на міжнародному ринку можуть бути локомотивами національної конкурентоспроможності.

Література

1. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: [монографія] / Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. – К. : УААН, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”, 2008. – 632 с.
2. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Яковец Ю. В. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. – 441 с.
3. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / Білорус О. Г. – К. : ВО “Батьківщина”, 2001. – 301 с.
4. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / Філіпенко А. С. – К. : Знання, 2000. – 174 с.
5. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / Могильний О. М. – К. : УААН, Ін-т аграр. економіки, 2002. – 430 с.
6. Пахомов Ю. М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Пахомов Ю. М., Лук'яненко Д. Г., Губський Б. В. – К. : Україна, 1997. – 237 с.
7. Білорус О. Г. Стратегічні імперативи розвитку України в умовах глобалізації / О. Г. Білорус // Економічний Часопис–XXI. – 2001. – № 10. – С. 3–8.
8. Дайнеко А. Е. Критерии эффективности внешнеэкономической деятельности и интеграции стран в мировую экономику / А. Е. Дайнеко // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития: материалы 4-й междунар. науч. конф., Минск, 2–3 окт. 2003 г. Т. 1. – Минск, 2003. – С. 375–388.
9. Косолапов Н. Глобализация: сущность и международно-политические аспекты / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 69–73.
10. Чугров С. Глобализация, модернизация или интернационализация? / С. Чугров // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 4. – С. 19–21.
11. Беляєв О. О. Політична економія: навч. посіб. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2001. – 328 с.
12. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні / І. Сторонянська, С. Шульц. – Львів : НАН України, Ін-т рег. досл., 2007. – 292 с.
13. Згуровський О. Війни глобалізації / О. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 6. – С. 3.